

SLUJIREA MISIONARĂ ȘI FILANTROPICĂ
A SFÂNTULUI MITROPOLIT IOSIF NANIESCU
CEL MILOSTIV LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA
-Un secol al ateismului-

REZUMAT

Arhim. Dosoftei – Dumitru ȘCHEUL

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
DEPARTAMENTUL ȘCOLII DOCTORALE

DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

SLUJIREA MISIONARĂ ȘI FILANTROPICĂ
A SFÂNTULUI MITROPOLIT IOSIF NANIESCU
CEL MILOSTIV LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA
-Un secol al ateismului-

Conducător științific:

Pr. prof. univ. dr. Vasile NECHITA

Student-doctorand:

Arhim. Dosoftei – Dumitru ȘCHEUL

CONSTANȚA

2018

CUPRINS

Argument.....	4
1. Motivația alegerii temei.....	4
2. <i>Stadiul în care se află cercetările privind viața și activitatea vlădicului Iosif.....</i>	7
3. Obiectivul cercetării.....	9
4. Metodele folosite.....	9
Introducere.....	11
I. CONTEXTUL SOCIAL-POLITIC AL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI VIAȚA BISERICII DIN MOLDOVA.....	19
1.1. Alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor al Principatelor unite.....	20
1.2. Aducerea pe tron a lui Carol de Hohenzoller-Sigmarigen.....	25
1.3. Influența ideologiei socialiste asupra tinerilor în noul context European.....	31
1.4. Relația dintre Biserică-stat în Moldova oglindită în memoriile Regelui Carol I.....	36
1.5. Starea materială proastă a clerului oglindită în presa vremii.....	46
II. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA VLĂDICULUI IOSIF NANIESCU PÂNĂ LA ALEGEREA CA MITROPOLIT AL MOLDOVEI.....	54
2.1. Anii copilăriei.....	54
2.2. Intrarea în cinul monahal și urcarea treptelor ierarhice.....	60
2.3. Alegerea ca Episcop de Argeș.....	64
2.4. Alegerea ca Mitropolit al Moldovei.....	66
III. PREOCUPĂRILE PASTORAL - MISIONARE ALE VLĂDICULUI IOSIF	69
3.1. Afirmarea intereselor Bisericii străbune în Senatul României și în cadrul ședințelor Sfântului Sinod al Bisericii noastre.....	72
3.2. Cărțile pastorale de îndrumare a clerului.....	99
IV. PREOCUPAREA DE A ADAPTA ÎNVĂȚĂMÂNTUL TEOLOGIC CERINȚELOR MISIONARE ALE VREMII.....	121
4.1. Starea deplorabilă a învățământului religios și teologic.....	122
4.2. Competența de dascăl a blândului vlădică Iosif.....	130
4.3. Îngrijirea ca Seminarul „Veniamin Costache” să aibă un nou local.....	144
4.4. Seminarul de la Mănăstirea Neamț și învățământul monahal.....	158
4.5. Școala de cântăreți bisericești de la Iași.....	172

V. EDITAREA REVISTEI TEOLOGICE.....	178
5.1.Editarea „Revistei teologice” cu sprijinul Mitropolitului Iosif Naniescu.....	181
5.2. Diagnosticarea stării spirituale decadente.....	183
5.3. Remedii misionare pentru ameliorarea stării duhovnicești a Ortodoxiei	190
5.4. Nevoia de instruire a viitorilor slujitori ai Altarului străbun.....	197
5.5. Activitatea apologetică a editorilor „Revistei teologice”	204
VI. SLUIREA MISIONARĂ ȘI FILANTROPICĂ DESFĂȘURATĂ CA MITROPOLIT AL MOLDOVEI.....	221
6.1.Grija față de mănăstiri și de obștile acestora	223
6.2.Ajutorarea elevilor nevoiași și a săracilor	234
VII. GRIJA FAȚĂ DE FRUMUSEȚEA CASEI LUI DUMNEZEU.....	239
7.1. Reconstrucția și sfințirea Catedralei mitropolitane.....	240
7.2.Sfințirea Catedralei mitropolitane.....	251
7.3. Împodobirea Catedralei mitropolitane.....	262
7.4.Restaurarea bisericilor și mănăstirilor din Moldova.....	267
VIII.TRECEREA LA CELE VEȘNICE ȘI CANONIZAREA SFÂNTULUI IERARH.....	274
8.1.Slujba înmormântării.....	277
8.2. Demersuri pentru canonizarea milostivului ierarh	282
8.3.Proclamarea oficială a canonizării – 25 martie 2018	291
8.4. Proclamarea canonizării Sfântului Iosif cel Milostiv în Răzălăi - Republica Moldova.....	296
Concluzii.....	301
Anexe I.....	306
Anexa II.....	321
Anexa III.....	332
Anexa IV.....	336
Bibliografie selectivă.....	339
Curriculum Vitae.....	352

Argument

1. Motivația alegerii temei

În alegerea acestei teme de cercetare doctorală am fost determinat în primul rând de ascultarea mea de slujitor la Catedrala mitropolitană din Iași, încă din primăvara anului 1991. Văzând că la mormântul marelui ierarh niciodată nu se stingea candela, am fost convins că marele ierarh era perceput în popor – peste atâția ani – ca un slujitor cu viață sfântă; așa am ajuns să fiu preocupat de viața și activitatea milostivului Iosif Naniescu. După ce am procurat o parte din mărturiile privind slujirea sa, precum și lucrările care i-au fost consacrate, am început să cercetez mai în amănunt, începând cu anul 2012, când – din inițiativa Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei – s-au făcut demersuri pentru întocmirea unui dosar de canonizare a blândului și milostivului ierarh al Moldovei.

Un moment deosebit, din viața Arhiepiscopiei Iașilor, a fost cercetarea stării în care se aflau osemintele Mitropolitului Iosif – numit „cel sfânt”, cum apare și într-o icoană la catafalcul Preacuvioasei Maicii noastre Parascheva. Acest fapt a avut loc, prin grija Preafericitului Părinte Daniel, încă din toamna anului 1992, pe când era Întâistătătorul Bisericii străbune din Moldova, cu gândul la o viitoare propunere de canonizare. Pentru a efectua această cercetare, Preafericirea sa l-a delegat pe Preasfințitul Părinte Calinic Botoșăneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, să facă o primă investigație, însoțit de părinții slujitori ai Catedralei mitropolitane, printre care mă număram și eu. Atunci a fost deschis mormântul Mitropolitului Iosif Naniescu în care eu am fost desemnat să intru.

Cu acel prilej s-a constatat că veșmintele arhieresti erau intacte, iar osemintele mitropolitului – care fusese înmormântat în scaun, după tradiția pe care o întâlnim în Biserica noastră din vechime – erau încadrate de un sicriu de scândură. Engolpionul Episcopal din lemn și crucea erau intacte. De asemenea și celelalte ornate liturgice. După săvârșirea unui parastas, osemintele au fost reînhumate până la redeschiderea mormântului. Această amânare, datorându-se lucrărilor de restaurare desfășurate la Catedrala mitropolitană și la ansamblul mitropolitan.

Momentul a fost emoționant, fiind de fapt cel care m-a determinat să acord o atenție mai aparte acestui milostiv ierarh. De aceea, am trăit cu multă emoție momentul care a avut loc pe 16 septembrie 2015, orele 20.30. Atunci, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului

Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, s-a redeschis mormântul blândului ierarh. S-a ridicat piatra de marmură – care, între timp, crăpase în câteva locuri – și după ce a fost îndepărtat pământul de pe mormânt, s-a intrat în criptă de unde s-au scos cu grijă osemintele, dar și bucăți din veșmântul arhieresc în care a fost înmormântat Mitropolitul Iosif, crucea și engolpionul din lemn sculptat, un fragment din baston și bucăți din sicriu, putrezite în parte în cei 113 ani de la înmormântare.

În anexa dinspre nord – unde se află Proscomidiarul – a altarului Catedralei mitropolitane, osemintele au fost spălate cu agheasmă, vin și untdelemn de măsline, apoi au fost puse într-un sac special, după care au fost sigilate și așezate într-o răcliță de lemn sculptat, prevăzută cu un geam de sticlă. Apoi, răclița a fost depusă în capela care se află în reședința mitropolitană, până când Bunul Dumnezeu va rândui să fie cinstite ca sfinte moaște, după proclamarea milostivului ierarh ca fiind un slujitor care a fost încununat de Bunul Dumnezeu cu acea cunună de lumină a sfințeniei.

Urmează ca părțile din veșmântul arhieresc găsite intacte, engolpionul, crucea, scaunul și bastonul să fie restaurate în cadrul laboratorului de restaurare al Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloe” din cadrul Universității ieșene. Apoi acestea vor fi depuse în mormânt, căruia – după reabilitare – i se va prevedea un geam, în așa fel încât să fie la vedere și cinstite după rânduiala tradiției ortodoxe.

Toate aceste aspecte legate de acest moment istoric au fost prezentate într-un proces-verbal,¹ pentru ca toate acestea să fie cunoscute și celor care vor veni după noi; mai mult au fost prezentate și cititorilor ziarului „Lumina”,² printr-un articol referitor la acest eveniment important din istoria recentă a Bisericii străbune din Moldova.

În cadrul acestei cercetări, am dorit să acord importanța cuvenită slujirii misionare, sociale și filantropice, practică de blândul vlădică într-un context istoric foarte frământat, așa cum a fost cel din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Negreșit această slujire fiind ca un fir roșu călăuzitor pentru întreaga istorie a Bisericii strămoșești. Și prin aceasta se atestă că Biserica noastră străbună face parte din Biserica lui Hristos Domnul, călăuzită de această chemare de a invita pe fii fiecărui neam să devină fiu al Împărăției cerurilor.

¹ Vezi Anexa

²<http://ziarulumina.ro/osemintele-mitropolitului-iosif-naniescu-au-fost-scoase-din-mormant-105473.html/>
03/04/2017.

1. Spălarea cu aghiazmă și miruirea osemintelor milostivului mitropolit

În același timp, am dorit să arăt că, misiunea socială și filantropică este un fir roșu în istoria Bisericii strămoșești al cărui capăt îl vom găsi în Împărăția cerurilor, în fața dreptului Judecător, atunci când va rosti: „Flămând am fost și Mi-ați dat să mănânc, însetat am fost și Mi-ați dat să beau, dezbrăcat am fost și M-ați îmbrăcat...”(Matei 25, 35).

2.Stadiul în care se află cercetările privind viața și activitatea vlădicului Iosif

Pentru a întocmi această lucrare am cercetat arhivele locale, revistele bisericești și mai cu seamă ceea ce s-a publicat în revista „Mitropolia Moldovei” – din 1948 „Mitropolia Moldovei și Sucevei” și Teologie și viață”, după 1991 – cu privire la perioada păstoririi Mitropolitului Iosif. Un loc aparte l-a ocupat studierea acelor monografii și studii omagiale închinat de Profesorul Constantin Erbiceanu, Preotul

Constantin Nonea, ex-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, Pr. Gabriel Cocora, Arhimandrit dr. Vasile Vasilache și mulți alții ale căror lucrări sunt menționate în bibliografia finală.

Cea mai cuprinzătoare dintre toate se arată a fi cartea semnată de Protos. Vasile Vasilache, *Iosif Naniescu, strălucit Mitropolit al Moldovei*, publicată la Tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, în anul 1940. Un studiu științific, bine alcătuit, care oferă informații prețioase, pe care nu le găsim la Părintele Vasile Vasilache, este cel al Profesorului Constantin C. Angelescu, intitulat *Contribuții la biografia Mitropolitului Iosif Naniescu*, apărut în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei” din 1982.

De asemenea, un articol apărut în 1991, în revista „Teologie și viață” a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, de ale cărui informații m-am folosit în întocmirea acestui proiect de teză de doctorat este al Părintelui profesor Ion Vicovan, *Un mitropolit de seamă al Moldovei, Iosif Naniescu*, în care – după ce se face o încadrare istorică a slujirii Bisericii noastre în secolul al XIX-lea – este prezentat un prețios rezumat al celor mai importante cuvântări și scrisori-pastorale ale Mitropolitului Iosif.

Unele informații au mai fost găsite și în studiul *Comemorarea Mitropolitului Iosif Naniescu, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea sa*, al Preotului Constantin Nonea, care a apărut în 1952 în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei.” Referitor la biblioteca Mitropolitului Iosif – despre care știm că era un mare iubitor de carte, despre care Nicolae Iorga scria: Prin luminatul ierarh „paisianismul dă o ultimă foarte târzie de neîntinată viață și de închinare către Dumnezeu și lumina ce se revarsă de la El asupra sufletelor noastre”³ – foarte cuprinzător este studiul semnat de Petre Costinescu și Florin Marinescu, *Cartea românească veche din biblioteca Mitropolitului Iosif Naniescu*, din revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, apărut în anul 1974. Ceea ce-l face să fie important este faptul că prezintă o listă a cărților din biblioteca sa.

Iosif Naniescu – care a trăit între anii 1818-1902⁴ – a fost martorul unor evenimente și perioade dintre cele mai importante pentru afirmarea Bisericii străbune, în ciuda faptului că a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost una dintre cele mai frământate din istoria românilor, deoarece după acea perioadă a domniilor regulamentare (1834-1848) și Revoluția de la 1848, au urmat domniile instalate prin Convenția de la Balta-Liman,

³ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediție îngrijită și prefăcută de I. Oprișan, volumul II, Ed. Saeculum I.O., București, 2016, p. 251

⁴Pr. prof. dr. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volumul III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1997, pp. 161-162.

Unirea Principatelor (1859) și domnia lui Alexandru Ioan Cuza, cu reformele aplicate în multiple aspecte ale vieții sociale, inclusiv în privința vieții bisericești.

De asemenea, nu trebuie să uităm că blândul și neadormitul ierarh a fost contemporan al Războiului de Independență (1877-1878), prin care România și-a cucerit pe câmpul de luptă independența de stat,⁵ recunoscută în plan internațional prin Congresul de Pace de la Berlin, din 1878,⁶ din timpul domniei lui Carol I; precum și cu ridicarea României la rang de regat. Nu mai puțin, cu dobândirea autocefaliei și a autonomiei de către Biserica Ortodoxă Română.

Din scrierile, corespondența și cuvântările Mitropolitului Iosif Naniescu, editate sau nu, ies la iveală cu claritate concepțiile ierarhului român referitoare la rolul pe care era chemată să-l joace Biserica în noul stat, care dorea să se alăture celorlalte state europene, acordând – în condițiile vitrege de după secularizare – atenția cuvenită slujirii misionare și filantropice. Dar, acest fapt a însemnat o dinamizare a misiunii desfășurată de clerici în societate, o reformă a învățământului în cadrul căruia predării Religiei trebuia să i se acorde locul cuvenit, precum și preocupatea permanent izvorâtă din grija păstrării valorilor naționale, care în majoritatea lor sunt creștine.

Importanța discursurilor ierarhului, în acest sens, este cu atât mai mare, cu cât societatea românească a secolului al XIX-lea a trecut prin numeroase transformări. În mai multe rânduri Mitropolitul Iosif Naniescu nu uită să sublinieze legătura strânsă dintre cler și națiune, precum și responsabilitatea preoților nu doar față de Biserica străbună, ci și față de întreaga societate românească în ansamblul ei.

Transformările care au avut loc în urma acestor evenimente nu au fost doar de ordin politico-instituțional, ci și de ordin social și cultural, care au avut o importantă influență asupra vieții bisericești. Iar rolul marelui ierarh a fost unul destul de hotărâtor.

Prin acest demers încerc să redau, să acopăr acel gol care se resimte în ceea ce privește analiza activității social-filantropice a Mitropolitului Iosif Naniescu, care până acum a fost făcută în mod sporadic și doar pe anumite segmente ale misiunii desfășurată de acest devotat ierarh Bisericii și poporului din sânul căruia a răsărit.

⁵Țările române – Moldova și Valahia – au avut, încă din secolul al XV-lea, statutul de state tributare în raport cu Imperiul Otoman. Vezi N. Adăniloae, *România independentă*, în *Istoria românilor*, volumul VII, tom. I, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 633-699.

⁶Independența României, câștigată pe câmpul de luptă, a fost recunoscută, cu anumite condiții, de Germania, Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia și Turcia, în cadrul Tratatului de Pace de la Berlin, în 1878. Vezi *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență* (în continuare *DIR, Independența*), volumul IV, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, pp. 374-390.

3. Obiectivul cercetării

Mitropolitul Iosif Naniescu, personalitate de seamă a vieții religioase și culturale românești din veacul al XIX-lea, s-a bucurat de atenția teologilor și a istoricilor, deopotrivă. După cum am văzut, cei mai mulți i-au dedicat interesante studii și lucrări,⁷ prin care s-a evidențiat în special activitatea sa desfășurată în calitate de ierarh, ca Episcop de Argeș și, ulterior, de Mitropolit al Moldovei.⁸

Obiectivul acestei lucrări – așa cum am mai menționat – este acesta de a realiza un portret-icoană a Mitropolitului Iosif Naniescu, oglindit de slujirea lui jertfelnică și cu multă aplecare spre cei sărmani în ultimul sfert de veac al secolului al XIX-lea; din acest motiv slujirea pastoral-misionară va fi prezentată împreună cu activitatea social-filantropică pentru care poporul dreptcredincios din Moldova l-a numit „Iosif cel milostiv.”

4. Metodele folosite

Metodele pe care le-am folosit – după ce am efectuat activitatea de documentare și cercetare bibliografică – vor fi cea expozitivă, urmată de cea comparativă; iar acolo unde tratarea unor aspecte a impus-o, am folosit și metoda critică. Nu au lipsit nici mijloacele analitice pentru realizarea unei prezentări cât mai apropiate de realitatea istorică.

În fază preliminară, am căutat să dau o prezentare armonioasă a întregii activități pastorale-misionare a Mitropolitului Iosif Naniescu, desfășurată cu mult sârg și dăruire într-un mediu social-istoric cel mai adesea potrivnic și defavorabil afirmării Bisericii străbune în noul context al secolului al XIX-lea, care – cum spune Thiery Wolton – avea „drept problemă centrală pe aceea a statului, care nu mai trebuie conceput de sus, în raport cu Dumnezeu sau cu suveranul, ci de jos, din punctul de vedere al oamenilor sau al poporului.”⁹

⁷Protos. V. Vasilache, *Iosif Naniescu, strălucit mitropolit al Moldovei*, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1940, 203 p;

⁸Pr. G. Cocora, *Documente pentru biografia Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, XXXVI, 1960, nr. 1-2, pp. 92-99; Idem, *Mitropolitul Iosif Naniescu și Buzăul*, în „*Glasul Bisericii*”, XXVII, 1968, nr. 7-8, pp. 806-812; P. Costinescu, F. Marinescu, *Cartea românească veche din Biblioteca Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, L, 1974, nr. 1-2, pp. 63-81.

⁹Thiery Wolton, *Roșu brun. Răul secolului*, în românește de Micaela Slăvescu, postfața ediției românești Stephane Courtois, editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 2001, p. 190.

La rândul său, Raymond Aron arată că doctrinele – privind definirea naționalismului, afirmat în secolul al XIX-lea – nu sunt lipsite de acea desacralizare prin care se caută ca acestea să ia – „în suflete – locul credinței dispărute”, situând „salvarea umanității în lumea noastră pământească.”¹⁰ Astfel, națiunea devenit cadrul de manifestare a suveranității unui neam constituit din persoane legate prin sânge, limbă sau cultură, trăind pe o anume întindere de pământ.

Dar acest naționalism – excluzând idea de religie, în numele egalității tuturor oamenilor indiferent de credință sau convingere religioasă – a fost însoțit de o cultivare a ateismului; din acest motiv secolul al XIX-lea a fost numit un secol al ateismului. De aceea, analiza nu va ocoli și cum s-a manifestat acest fenomen în timpul păstoririi blândului ierarh. Spre final, voi folosi metoda interactivă, arătând puterea de exemplu a slujirii social-filantropice, care a fost continuată și de urmașii milostivului ierarh, până în vremea noastră.

¹⁰ Raymond Aron, *L'age des empires et l'avenir de la France*, Ed. Defence de la France, Paris, 1945, p268, apud Thierry Wolton, *op. cit.*, pp. 192-193.

Introducere

Așa cum aminteam mai sus, secolul al XIX-lea a fost unul plin de tot felul de frământări; în primul rând de acele frământări, care au urmat revoluțiilor de la 1848.

Norberto Bobbio arată că – individualismul cultivat în secolul al XIX-lea, pe linia Reformei protestante din secolul al XVI-lea și a gândirii filozofice din secolul al XVIII-lea – „consider statul drept un ansamblu de indivizi și ca un rezultat al activităților lor și a raporturilor care se stabilesc între ei.”¹¹

Din această cauză se ajunge a se promova o viziune seculară despre stat, în care Biserica lui Hristos ajunge să fie tolerată. Așa se face că – atunci când Europa intră în era revoluțiilor naționale – națiunea se arată a fi ca „un suflet, un principiu spiritual, o voință de a trăi împreună”, așa cum se exprima și Renan în discursul său *Ce este națiunea?*, din 1882. Iată cum, naționalismul a ajuns să se poată „travesti într-o religie laică cu pretenție universală” din moment ce „toate popoarele – sau aproape toate – fiind interesate de fenomenul național.”¹²

Anii 1848 și 1849 – reprezentând „totodată apogeul și prăbușirea romantismului revoluționar” – vor determina cele ce se vor petrece în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când „naționalismul va apuca, în Europa, două căi distincte: una care poate fi calificată drept *naționalism realizat*; cealaltă, drept *naționalism idealizat*.” Cel dintâi este reprezentat de Marea Britanie și Franța, care au avantajul „de a dispune de un stat modern care difuzează un naționalism civic, care facilitează integrarea populațiilor în momentul în care se dezvoltă industrializarea și în care societatea de mase își face apariția. În Franța, spiritul moștenit de la Convenție se realizează grație implementării definitive a republicii, în special prin intermediul școlarizării. Cultul colectivității naționale se substituie din ce în ce mai mult cultului religios.”¹³

Acest spirit îi va influența și pe junii români care studiau la Paris, atunci când va fi să aleagă o formă statală pentru cele două Principate unite. Dacă în perioada *Regulamentului Organic* s-a făcut simțit amestecul statului în treburile bisericești, deoarece – atunci „când rușii ocupă țara în 1828, ciocnirile între autoritatea politică și Biserică nu încetează ci cresc – noii cârmuitori fiind deprinși de acasă de la ei cu stăpânirea prin ucazuri și reglemente a eparhiilor și a mănăstirilor supuse cu totul țarului-patriarh”, a

¹¹*Liberalisme et democratie*, Ed. du Cerf. Paris, 1996, p. 54.

¹²Thierry Wolton, *op. cit.*, pp. 196 și 198.

¹³*Ibidem*, pp. 200-201.

urmat aceea în care se remarcă un puternic accent datorat „anticlericalismului francez și a stăpânirii Bisericii de stat ca în Rusia”. Așa se explică de ce Adunările obștești vor ajunge să aleagă episcopii și mitropoliții, pregătindu-se „o nouă administrație a întregii averi bisericești și crearea unui minister al Bisericii: *Logofătul trebilor bisericești*.”¹⁴

Din acest motiv, după alegerea noilor cârmuitori – pentru că n-a dorit „nici o amestecare particularnică sau a domniei” și că Domnul Ioan Sandu Sturza l-a înlăturat pe mitropolit pe motiv că nu are „de a sta de-a valma lucrătorii împreună cu boierii rânduiri” – Mitropolitul Veniamin Costachi „a intrat în conflict cu domnia sub acest nou străpânitor.”¹⁵ În cele din urmă a fost nevoit să se retragă la Mănăstirea Slatina, la 1844.

Astfel, idealul Mitropolitului Veniamin Costachi ca „în tot anul, măcar o dată, a se aduna arhieriei eparhiilor împreună cu mitropolitul lor, a se sfătui și a face chibzuirile priincioase pentru sporiul theoseviei și creșterea bunelor năravuri sau moralități evanghelicești între credincioșii Bisericii, ca nici credința fără faptă, nici fapta fără credință să se vadă rămasă”¹⁶ nu mai putea fi împlinit, aceasta ținând de nimic altceva decât de starea decadentă în care ajunsese Biserica din Moldova, ca și cea din Valahia.

Iată de ce așteptările de renaștere bisericească vor fi legate de domnitorul Principatelor unite, care – din păcate – se va arăta a fi animat de idea secularizării averilor mănăstirești închinat, și nu numai, dar stăpânit „în toate de ideile franceze, sfătuit de oameni care n-aveau – cu aceleași idei – cunoștințele speciale de istorie și canoane care s-ar fi cerut.” Așa va ajunge să desăvârșească opera începută de Alexandru Ghica în Muntenia și de Mihail Sturza în Moldova, fapt care va duce la dezbrăcarea Bisericii „de orice autonomie, putere și autoritate.”¹⁷

La 13 decembrie 1863 se vota legea secularizării mănăstirilor închinat, alocându-se – ca despăgubire – „o sumă de mai multe milioane, pe care grecii o disprețuiră și o pierdură pe urmă.” Dar nu numai cele care au fost închinat ci și o parte dintre mănăstirile pământene ajung să fie „închisori, spitale, azile, uneori școli sau ruine, iar celelalte erau lăsate în sama unor egumeni ignoranți și fără demnitate, care se impuneau alegerii episcopului pentru un motiv sau pentru altul. Acolo nu mai era nici cărturărie, nici gospodărie, nici râvna pentru Biserică și simț al chemării ei.”¹⁸ Din aceste sublinieri reiese cu pregnanță starea deplorabilă în care ajunseră mănăstirile.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, volumul II, pp 275-277.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 275 și 277.

¹⁶ Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, I, p. 439, apud Nicolae Iorga, *op. cit.*, volumul II, pp. 283-284..

¹⁷ *Ibidem*, p. 284.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 310 și 317.

Printr-un regulament privind monahismul se prevedea „vârsta de şaizeci de ani pentru bărbaţi şi cincizeci de ani pentru femei” în privinţa celor ce voiau să intre în mănăstiri, fapt prin care se împiedeca intrarea unor tineri şi formarea lor în spiritul vieţii monahale de la o vârstă mai tânără. Dar s-a mers şi mai departe, deoarece „mitropoliţii şi episcopii trebuiau să se aleagă de Adunarea legiuitoare – afară de eterodocşi – care se contopea pentru acest prilej cu sinodul”; sinodul fiind alcătuit din „arhieriei din ţară, având titluri româneşti, fiecare după oraşul cel mai însemnat din eparhia pentru care era ales şi sfinţit.” Prin *Decretul organic* din 6 decembrie 1864, arhieriei trebuiau să fie numiţi de domnitor.¹⁹

După abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, noul principe Carol I caută o împăcare între Biserică şi Adunarea legiuitoare între arhieriei aleşi canonici şi „necanonici”; aşa ajunge să-i păstreze pe aceştia din urmă, fapt care nu va aduce pace şi unitate în sânul Bisericii străbune. Prin *Legea organică* din 1872 se caută a se legaliza într-un fel această „împăcare”, seminariile teologice treceau în coordonarea Ministerului Instrucţiunii Publice; mai târziu unele dintre ele vor fi desfiinţate. În 1874 – după ce fusese aprobat încă din 1873 – apare „Biserica Ortodoxă Română”, având subtitlul de *Jurnal periodic ecleziastic*; din 1880, acest subtitlu este schimbat în *Revista periodică ecleziastică*.

La 1884 se înfiinţează Facultatea de Teologie de la Bucureşti, cum spune Nicolae Iorga: „Aproape fără legătură cu Sinodul, care însă avea şi el un drept de recomandare al profesorilor, supuşi întru toate legii de instrucţie.”²⁰ Prin această nouă instituţie de învăţământ se dorea educarea preoţilor şi asigurarea unui cler cu titluri academice pentru localităţile urbane. De asemenea, se avea în vedere ceea ce – încă din 1872 – prevedea domnitorul Carol I; şi anume, ca „de la 1892 măcar, numai clericii cu titluri academice să poată ieşi din alegeri” pentru a fi numiţi ierarhi.²¹

În acest timp peste munţi se înfiinţa Mitropolia Ardealului, cu sediul la Sibiu, prin strădania Mitropolitului Andrei Şaguna, recunoscută de Sinodul de la Karlovitz în 1863 şi de Parlamentul ungar la 1868; această mitropolie avea sufragane câteva scaune episcopale. Prin strădania aceluiaşi mitropolit, din 1853 începe editarea publicaţiei săptămânale religioase „Telegraful român.”

În secolul al XIX-lea, românii din Transilvania au continuat lupta pe tărâm social şi politic, în vederea emancipării lor naţionale, de separaţie a ierarhiei (ortodoxe) româneşti de

¹⁹*Ibidem*, pp. 312, 314 şi 311-312.

²⁰*Ibidem*, p. 316.

²¹*Ibidem*, p. 315.

cea sârbească și de restaurare a vechii Mitropolii ortodoxe de aici, care-și avea sediul la Alba Iulia. Încă de la venirea sa în Transilvania, vlădica Andrei Șaguna a avut ca obiectiv principal reorganizarea bisericească. Apoi, în anii ce au urmat Andrei Șaguna a publicat trei broșuri,²² prin care a încercat să dovedească autorităților vremii necesitatea reînființării Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei, suprimată în 1701.

În paralel, Mitropolitul Andrei – deși s-a lovit de opoziția adversarului său, ministrul cultelor Leo Thun, de cea a Bisericii Ortodoxe Sârbe și de a Bisericii Unite cu Roma, adică a Bisericii Greco-catolice din Transilvania – nu s-a descurajat în a-și continua demersul său; prin sinoadele eparhiale ținute la Sibiu în anii 1850 și 1860 – în componența cărora s-au aflat clerici și mireni, cât și prin memorii, adresate Patriarhului Iosif Raiacici în martie 1849 a făcut cunoscută doleanța românilor transilvăneni. Astfel, în ședințele ierarhilor ortodocși de la Viena – care au avut loc între 15 octombrie 1850 - 3 iulie 1851 – prezidate de ierarhul sârb, dar în întâlnirile dintre Mitropolitul A. Șaguna și Patriarhul I. Raiacici, din vara anului 1860, sau în alte împrejurări a militat pentru restaurarea vechii Mitropolii ortodoxe din Transilvania.²³

Demersurile pentru reînființarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei au continuat și în anii ce au urmat -1861, 1862-1863²⁴ – dar toate eforturile Mitropolitului A. Șaguna și ale susținătorilor săi nu au dat rezultat; mai ales atunci când între opozanții săi s-au aflat unii ortodocși sârbi, dar și Episcopul Eugenie Hacman al Bucovinei, care dorea să organizeze o mitropolie separată de cea pe care o preconiza vlădicul de la Sibiu. Astfel, între 22-28 martie 1864, a avut loc un nou sinod la Sibiu, în cadrul căruia a fost aprobat un *Regulament de organizare* a viitoarei eparhii – având 174 de paragrafe.

În același timp a fost alcătuit un alt memoriu către împăratul de la Viena în care s-a cerut aprobarea reînființării Mitropoliei ortodoxe românești a Transilvaniei.²⁵ Încercările și demersurile Mitropolitului A. Șaguna – purtate vreme de peste patrusprezece ani – se păreau a fi fără rezultat, însă prima izbândă a fost hotărârea Congresului Național Bisericesc Sârb, din august 1864, de a accepta separarea ierarhică dintre Biserica Ortodoxă Sârbă și Biserica românească din Transilvania și Banat. Dar încununarea eforturilor vlădicului A. Șaguna s-a

²²Cf. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volumul III, p. 91.

²³*Ibidem*.

²⁴Mircea Păcurariu, *100 de ani de la înființarea Mitropoliei Ardealului*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1112/1964, pp. 826-830 cu notele subsidiare; date cu privire al eforturile pentru reînființarea Mitropoliei Transilvaniei vezi la pr. drd. Fluor Teodorescu, *op cit.*, pp. 152-156, 158-162, 168-169 și 174.

²⁵Cf. *Actele sinodului Bisericii greco-răsăritene în Ardeal din anul 1864*, Sibiu, 1864, pp. 276-283.

înfăptuit abia la 12/24 decembrie 1864, când – printr-un „autograf imperial”²⁶ – s-a aprobat reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei,²⁷ iar vlădica Andrei, a fost numit arhiepiscop și mitropolit. Mitropolia ortodoxă românească din Transilvania și Banat avea să cuprindă trei eparhii: Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia Aradului și Episcopia Caransebeșului; aceasta din urmă avea să fie înființată în 1865.²⁸

De asemenea, lua ființă Mitropolia Bucovinei și a Dalmației în 1873, prin strădania Episcopului Eugenie Hacman; el primind titlul de arhiepiscop și mitropolit. În 1875 va lua ființă Facultatea de Teologie, în cadrul Universității din Cernăuți, care va publica revista „Candela”, începând cu anul 1881.

În ceea ce privește organizarea Episcopiei Bucovinei, aceasta s-a realizat în urma unor îndelungate negocieri ce-au avut loc între Episcopul Dositei Herescu și generalul Enzenberg; pe temeiul acestora a fost alcătuit un *Regulament duhovnicesc*, sancționat de împărat în 29 aprilie 1879.²⁹ Prin acest regulament se împărțea Eparhia Bucovinei în șase decanate, protopopiate și două vicariate protopopești; fiecare decanat cuprindea un anumit număr de parohii. În fruntea unui decanat (protopopiat) se afla un protopop sau un protopresbiter; prin această nouă organizare s-a redus numărul parohiilor de la 239 la 186, fapt ce a nemulțumit pe clericii în vârstă, ce au fost pensionați.³⁰

Consistoriul eparhial era alcătuit din episcopul eparhial (titular), numit de către împărat (care era patronul suprem al Bisericii Ortodoxe din Bucovina), ajutat de patru „sfetnici” – adică asesori, doi clerici și doi mireni – și locțiitorul episcopului, un „arhimandrit de scaun”, cu titlul de vicar general. Preoții și protopopii erau numiți de către guvernatorul Bucovinei, după ce aveau recomandarea ierarhului; tot prin acest regulament a fost redus numărul mănăstirilor din Bucovina.³¹

Mai târziu, sub Episcopul Eugenie Hacman (1835-1873) – care a avut mereu neînțelegeri cu preoții săi, dar mai ales că vlădica Andrei Șaguna – a fost alcătuit un nou *Statut de organizație* a Eparhiei Bucovinei, aprobat de împărat la 23 decembrie 1843.³²

²⁶Cf. N. Popea, *Mitropolitul Andrei...*, p. 146.

²⁷Pr. dr. Sofron Vlad, *Din viața Mitropoliei ardelenice în cei 100 de ani de existență*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 11-12/1964, pp. 842-844; vezi și *Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1869.

²⁸Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000: Biserică, națiune, cultură*, volumul III, tom. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, p. 28.

²⁹I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București, 1916, p. 3.

³⁰*Ibidem*.

³¹Cf. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volumul III, p. 180.

³²I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 5.

În cele din urmă se va obține ridicarea la rang de Mitropolie a Bucovinei și Dalmației, în anul 1873, așa cum am amintit mai sus.

Asemenea celorlalte mari provincii românești – Principatele unite, iar din cadrul imperiului habsburgic Transilvania, Banatul, Maramureșul – care au fost râvnite de veacuri de marile puteri, Basarabia, după o îndelungă pregătire pe cale politico-diplomatică și militară, a fost ocupată de ruși; pentru atingerea acestui obiectiv ei s-au „pregătit temeinic” vreme de un veac și jumătate pentru anexarea ei.³³

În Basarabia, luată în 1812, a fost organizat de către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni Exarhatul de Chișinău, care – după trecerea sa la Domnul – este ridicat la rangul de Arhiepiscopie a Chișinăului și a Hotinului; această eparhie va edita, din 1858, „Vestitorul eparhiei Chișinăului și Hotinului.”³⁴

Din pricina asupririi acestei părți de țară de către ruși, numeroși români au părăsit Basarabia, trecând Prutul în Moldova; pe de altă parte, administrațiile rusești – între 1812-1828, Basarabia a avut statutul de regiune de graniță (oblastie), iar între 1828-1871, desimplă provincie (gubernie) – au „promovat” în Imperiul țarist dezintegrarea etnică a țării. În același timp, s-a dus o politică aspră de colonizare în Basarabia cu populații de origine slavă, dar și de origine germană; concomitent s-a introdus folosirea obligatorie a limbii ruse, dar și a alfabetului chirilic în administrația de stat, în Biserică și în școală, suferind din această pricină etnicii români majoritari, precum și cultura lor.³⁵

În ceea ce privește situația bisericească, amintim că – atunci când Basarabia a fost anexată la Imperiul țarist – pe acest teritoriu aveau jurisdicție câteva eparhii; de pildă, județele Bălți și Orhei depindeau de Mitropolia Moldovei (cu sediul la Iași), județele Greceni, Codru, Hotârnicieni, Lăpușna și Soroca, țineau de Eparhia Hușilor, raiaua Hotinului avea propriul ei ierarh (episcop), iar credincioșii din Bugeac erau subordonați Mitropoliei Proilavei (cu reședința în Brăila).

După cum s-a pomenit, sub urmașul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni,³⁶ pe vremea Arhiepiscopului Dimitrie Sulima (1821-1844), la 9 mai 1837, a avut loc o nouă împărțire administrativ-bisericească a Eparhiei Chișinăului și Hotinului; în urma acesteia

³³Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1993, p. 84; vezi și Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău, 1996.

³⁴Cf. P. Cernovodeanu, *Primii ani ai ocupației ruse (1812-1820)*, în *Istoria românilor*, volumul VI, p. 710.

³⁵*Ibidem*, p. 714.

³⁶Arsenie Stanidițchi, *Viața și nevoințele Înaltpreasfințitului Gavriil Bănulescu-Bodoni*, Ed. „Lumina lui Hristos”, Chișinău, 2013, p. 94.

rămânând sub jurisdicția sa numai teritoriile dintre Prut și Nistru. Parohiile de peste Nistru au fost anexate Episcopiei Chersonului și Tauridei, cu reședința în Odesa.

De remarcat este faptul că, spre deosebire de înaintașul său, vlădica Dimitrie Sulima a început procesul de „rusificare a organizării bisericești în Basarabia.”³⁷

Mai târziu, în urma războiului Crimeii (1853-1856), prin Pacea de la Paris (1856), sudul Basarabiei – cu cele trei județe: Cahul, Ismail și Bolgrad – au fost redat Moldovei; așa se face că s-a schimbat și jurisdicția bisericească, trecând sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei. Cu toate acestea, s-a organizat în sudul Basarabiei un *Consistoriu Bisericesc*, cu sediul la Ismail, iar sub domnitorul Al. I. Cuza s-a înființat Episcopia Dunării de Jos, la 17 noiembrie 1864, care a fost suplinită la început de Episcopul cărturar Melchisedec Ștefănescu, devenit episcop eparhiot în 10 mai 1865. Ea cuprindea județele Ismail, Bolgrad și Covurlui – luat de la Eparhia Hușilor – dar și județul Brăila – luat de la Eparhia de Buzău – în timp ce județul Cahul a intrat sub jurisdicția Episcopiei Hușilor.³⁸

După Războiul de independență (1877-1878), în cadrul Congresului de pace de la Berlin (din 1878), s-a hotărât, anexarea sudului Basarabiei la Rusia, iar fostele județe – Ismail, Cahul și Bolgrad – au reintrat din punct de vedere administrativ-bisericesc în componența Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului și sub oblăduirea duhovnicească a Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse. De acum înainte se va observa un și mai pronunțat proces de rusificare, dus de ierarhii ruși și de preoții de același neam, numiți în posturi de răspundere în eparhie, care – cândva – era compusă din populație majoritar românească.³⁹

Aceasta ar fi în mare realitatea bisericească pe care a cunoscut-o blândul ierarh Iosif până la alegerea sa ca Episcop de Argeș, în anul 1873, iar apoi ca Mitropolit al Moldovei în 1875. Este de remarcat faptul că – așa cum spune Nicolae Iorga – blândul vlădică se arată a fi un trăitor și slujitor crescut și format în spiritul paisianismului – care „desființase hotarele religioase”, prin acea reînnoire isihastă pe care a cunoscut-o Biserica străbună din cele două Principate, Moldova și Muntenia – de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Alegerea sa – ca ultim reprezentant al reînnoirii isihaste paisiene, în vremea în care „decăderea noii vieți călugărești orânduie de Paisie se vede încă mai bine la obârșie chiar,

³⁷Nicolae Chifăr, *Basarabia – pământ românesc*, în *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, Ed. Trinitas, Iași, 2000, pp. 265-270.

³⁸*Ibidem*, p. 268.

³⁹Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Chișinău, 1992, p. 58.

în mănăstirile surori Neamțul și Secul”⁴⁰ – o vedem ca fiind lucrarea văzută a lui Dumnezeu, pentru ca Biserica străbună să-și împlinească rostul său de luminătoare a acestui neam. El venea la Iași pentru a ridica Biserica la înălțimea pe care i-o dorise Mitropolitul Veniamin Costachi, care – atunci când pleca din jilțul metropolitan – a înălțat rugăciune, invocând „îndurarea lui Dumnezeu asupra aceștii creștine țări”, spre „înflorirea Sfintei Biserici și patriei” în slujba căroră – ca un devotat și jertfelnic ierarh – „toate mijloacele câte împrejurările l-au înlesnit, le-a întrebuițat spre renașterea și sporirea nației.”⁴¹

Nici în lumea satelor sau a orașelor situația nu era mai bună, deoarece preoții – „trăiți în mediul laic, materialist și sceptic, amestecați în viața politică, legați prin interesele familiei lor din preoție” – în marea lor majoritate nu aveau o pregătire la nivelul cerințelor pe care le presupuneau acele vremuri și nu dovedeau o râvnă jertfelnică, fiind adesea antrenați de frământările politice, sociale și culturale. Așa se face că unii preoți văduvi – cu o îndoielnică ținută morală – „foști profesori și elemente cunoscute în luptele politice” au ajuns să fie aleși în demnitatea de ierarhi.⁴²

Iată de ce această alegere tuturor celor care s-au arătat devotați idealului de slujire a Bisericii lui Hristos le dădea speranța că „mâna lui Dumnezeu este cea care îi apără.”

⁴⁰*Ibidem*, p. 246.

⁴¹ Andrei Vizanti, *Veniamin Costachi*, Iași, 1881, p. 35.

⁴² Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești...*, volumul II, pp. 317-318.

CONCLUZII

Din cele prezentate în lucrarea de față am putut constata că ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au marcat, la nivelul vieții bisericești din Moldova, conturarea personalității Sfântului Iosif cel Milostiv, ierarh cărturar, filantrop neîntrecut și slujitor de seamă al Altarului străbun. Întreaga sa activitate pastorală a fost străbătută de un puternic caracter misionar, de vreme ce toată petrecerea zilelor sale în trup și-a închinat-o servirii intereselor Bisericii Ortodoxe și ale neamului din sânul căruia a răsărit, într-un context socio-politic complex, când pe harta Europei istoria consemna recunoașterea independenței unui nou stat, România.

În esența ei, misiunea creștină se identifică mereu cu întregul spectru al vieții și activității Bisericii în lume, având la bază Tradiția apostolică privitoare la păstrarea învățaturii celei adevărate și practica viețuirii creștine în lume, iar abnegația și jertfelnicia slujirii înaltului ierarh al Bisericii noastre o confirm cu prisosință.

Activitatea înaltului ierarh ne ajută să înțelegem și mai bine slujirea pe care a desfășurat-o Biserica Ortodoxă Română, în special după recunoașterea autocefaliei. Mai mult, cercetarea de față ne ajută să înțelegem cât de necesară este abordarea acestei slujiri într-o manieră academică, inclusiv prin referiri punctuale și evidențieri individuale ale contribuțiilor acelor devotați slujitori ai Altarului străbun, care și-au pus amprenta în mod substanțial asupra dezvoltării și propășirii eparhiilor lor.

Misiunea Bisericii nu este un compartiment izolat al vieții acesteia, ci emană din ethosul și spiritul care pătrund toate aspectele vieții eclesiale, cu scopul de a guverna procesul transformării treptate a lumii de aici în Împărăție a lui Dumnezeu. Prin intermediul succesiunii apostolice și al plinătății harului. Slujirea arhierească în Ortodoxie, ne asigură dinamizarea slujirii Bisericii pentru a extinde în lume lucrarea sfințitoare a lui Dumnezeu.

În eclesiologie, accentul cade întotdeauna pe viziunea înnoitoare asupra persoanei umane și a întregii creații, pe temeiul operei răscumpărătoare a lui Hristos Domnul, Cel care a spus: *Iată, Eu fac toate lucrurile noi* (Apocalipsa 21, 5)! În consecință, orice demers teologic de nivel universitar privind slujirea misionară a Bisericii lui Hristos – și, în mod cu totul aparte, a Ortodoxiei ecumenice – trebuie să ia în considerare și contribuția personală a membrilor și exponenților ei cei mai de seamă.

Râvna, inspirația și prosopețimea corifeilor propovăduirii evanghelice din toate timpurile au contribuit la perceperea reală a Trupului lui Hristos în care este present viu și lucrător Mântuitorul prin Duhul Sfânt. Prin lucrarea și mărturisirea drepte credințe, clerul și credincioșii își manifestă recunoștință față de iubirea jertfelnică a lui Hristos Domnul.

Autenticitatea și profunzimea gândirii creștin-ortodoxe a Mitropolitului Iosif Naniescu a constituit un important factor de dinamizare a vieții eclesiale din timpul său.

Înaltul ierarh din jilțul mitropoliților Moldovei, în vremuri de limpeziri și eforturi de întărire a unității naționale, atât prin reacțiile de moment, cât și prin conduita sa permanentă a dovedit marea lui iubire față de credința străbună și mai ales zelul cultivării și păstrării unității acesteia. Fiind perfect conștient de marea și dificila responsabilitate ce-i revenea, Sfântul Iosif cel Milostiv nu a rămas copleșit de greutatea poverii, ci mai vârtos s-a întărit și s-a îmbărbătat în Duhul, după măsura așteptărilor și nevoilor contemporanilor și credincioșilor săi, cu zelul și eficacitatea unui adevărat *apostol al păcii evanghelice*.

Cuvintele profesorului Constantin Erbiceanu rostite la înmormântarea marelui ierarh sintetizează în mod fericit acest adevăr: Mitropolitul Iosif „a fost un stâlp puternic al templului ortodoxismului”. Așadar, Sfântul Iosif cel Milostiv s-a dovedit un ierarh blând, iubitor de cultură, bărbat integru și lucrător al carității creștine, întruchipând simbolic lupta pentru unitatea neamului și a credinței ortodoxe pe teritoriul României în general; și al Moldovei în mod special.

Minte luminată și teolog de aleasă ținută, Sfântul ierarh Iosif Naniescu s-a dedicat – atât la Argeș, cât și în Moldova – misiunii de edificarea și luminare a clerului și credincioșilor săi. Ilustrul mitropolit a fost perceput încă din timpul vieții ca un pilon central al culturii epocii sale, implicându-se în promovarea organizării Academiei Române în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea cu certitudinea că Biserica dincolo de rolul ei mântuitor și eshatologic trebuie să fie și promotoare a valorilor naționale, păstrătoare a tradiției și a limbii neamului, călăuză în știința obiectivă și literatura autentică.

Aceste sfinte idealuri sunt la fel de vii și astăzi, ele însuflețind inclusiv pe mulți dintre cei care i-au urmat lui Hristos (Luca 18, 22) prin asumarea voturilor monahale. După cum creștinul nu poate îngădui ca lumina să zacă ascunsă sub obroc (Matei 5, 15), tot astfel nici monahii nu pot să nu iubească lumina cărții, înțelegând că în această lumină stă în continuă apropiere de Dumnezeu și de cunoașterea adevărului Său – acesta a fost unul dintre mesaje blândului mitropolit care a dorit să contribuie la luminarea slujitorilor Altarului străbun; nu mai puțin a monahilor dintre care – după secularizarea lui Al. I. Cuza

pentru că au cunoscut momente mai mult decât critice se afla într-o decădere culturală – urma să se ridice noile generații de ierarhi.

Peste tot pe unde a trecut Sfântul Iosif Mitropolitul se văd urmele unei atente preocupări pentru formarea viitorilor slujitori, așa cum el însuși s-a bucurat de călăuzirea, îndrumarea și sprijinul Episcopului Chesarie al Buzăului. Venirea la Iași îl apropia și de locurile natale din Basarabia, aflată încă sub stăpânire țaristă. Opinăm că în tainița sufletului jinduia ca, prin râvna și priceperea sa, să poată contribui măcar cu o picătură de speranță la starea de așteptare a credincioșilor ortodocși basarabeni, întru apropierea zilei când moldovenii de dincolo de Prut vor locui în unire cu românii din Principatele unite de pretutindeni.

Blândul ierarh a povățuit permanent cu cuvântul, dar și cu pilda faptei de samarinean milostiv, de aceea toți cei aflați în nevoi au alergat la ușa sa și așteptările nu le-au fost niciodată înșelate. „Nimic nu este mai primit înaintea Lui Dumnezeu ca milostenia – spunea adeseori săracilor care-l vizitau pentru a primi ceva – dar și milostenia, ca și iubirea lui Dumnezeu, cere să fie imitată; și de cei care o practică, dar și de cei care beneficiază de pe urma ei.”

Rugăciunile sale neconținute de părinte duhovnicesc, erudiția și spiritul său practic, susținute în toate împrejurările de un curaj jertfelnic, aduceau sentimentul siguranței și al ocrotirii în rândul preoților și credincioșilor Bisericii Moldovei. Preocuparea ca Seminarul „Veniamin Costachi” din Iași să dețină un statut aparte și să funcționeze într-o incintă cu clădire proprie vorbesc și ele despre grija deosebită a chiriarhului ca tinerii să fie educați în respectul față de credința străbună, față de rânduielile canonice ale Bisericii noastre și față de legile țării.

Iosif Naniescu a fost un om de cultură, deoarece se numără printre cei care au donat cărți Bibliotecii Academiei Române; el fiind unul dintre cei mai mari donatori ai reputei instituții. Menționăm că prin decizia alegerii sale ca membru corespondent al Academiei Române nu i se recunoșteau doar meritele sale de dăruitor, ci mai ales nivelul său intelectual, precum și sârguința arătată în păstoria Bisericii din Moldova, ceea ce a făcut ca Iașul să nu piardă din importanța sa culturală și religioasă.

De bună seamă că în jurul omului puternic nu stau doar prieteni, ci și numeroși rivali, supuși nemulțumiți cu deciziile luate de mai-marele lor, precum și oameni ostili Bisericii. Însă pe toate le-a îngăduit, le-a corectat sau le-a plinit cu răbdarea și credința în Dumnezeu. Toate aceste calități și însușiri frumoase ale Mitropolitului Iosif Naniescu l-au

arătat a fi un om sfânt încă din viață, iar Biserica a consfințit acest lucru prin canonizarea sa.

Numeroasele realizări edilitare coordonate de către luminatul ierarh în târgul Iașului, sau prin împrejurimi, stau mărturie până astăzi cu privire la nețărmurita sa iubire față de ctitorii și față de ctitoriile acestora. Mai cu seamă în Catedrala mitropolitană din Iași ctitoria de suflet a Sfântului Iosif se constată, studiind orice lucrușor (pictura, obiectele liturgice, cărțile de slujbă, veșmintele etc.), urme vizibile perene ale iubirii podoabei Casei lui Dumnezeu cultivată de înaltul ierarh.

Iată cum prin strădania vrednicului de pomenire Mitropolit Iosif Naniescu, numit de monahii și monahiile din mănăstirile moldave „al nostru părinte duhovnicesc” Catedrala mitropolitană a devenit „Maica bisericilor” din Moldova, așa cum a dorit și Veniamin Costachi, înaintașul său.

Tot aici s-a oficiat și slujba de canonizare a Sfântului Iosif cel Milostiv la data de 25 martie 2018 sub protia Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, însoțit de un impresionat sobor de ierarhi ai Sfântului Sinod.

În Catedrala mitropolitană s-a pregătit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei și un iconostas din lemn sculptat, pe care s-a așezat icoana Sfântului Iosif cel Milostiv pictată la atelierul Mănăstirii „*Sfinții Tei Ierarhi*” din Iași, pentru ca după canonizarea oficială, racla cu sfintele moaște să fie depusă la baza iconostasului, spre a fi cinstite permanent de către închinătorii evlavioși, în imediata apropiere a raclei Sfintei Cuvioase Parascheva.

Ulterior evenimentului proclamării canonizării, o parte din veșmântul arhieresc, engolpionul, crucea, scaunul și bastonul au fost restaurate și depuse în mormântul nou, reabilitat în așa fel încât ele să fie la vedere și cinstite după cuviință. Toate acestea au fost săvârșite sub supravegherea și cu implicarea atentă a Preasfințitului Calinic Botoșăneanul, Episcop vicar al Arhiepiscopiei Iașilor asistat cu toată disponibilitatea de către părinții slujitori ai Catedralei mitropolitane din Iași.

Cred că în modul cel mai potrivit, activitatea blândului mitropolit poate fi rezumată în troparul și condacul Sfântului Iosif:

Troparul:

Cu evlavie urmând milostivirii cerești, Moldovei te-ai arătat arhipăstor milostiv și plin de sfințenie; pentru aceasta, Sfinte Ierarhe, prin cuvânt și prin fapte chemând la mântuire turma ta, te bucuri acum cu toți dreptii în cer, Părinte Iosif.

Condacul:

Milostivirii lui Hristos urmând, Părinte, *tuturor toate te-ai făcut*, precum Apostolul, Ierarhe Iosif, cu milostivirea; deci în ceruri, fericite, odihnindu-te, te rogi pentru cei ce-ți cântă cu evlavie, zicând: Bucură-te, Sfinte Iosif, de Hristos înțelepțite!

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- Arhivele Naționale Române, filiala Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, Dosar 31/1873.
- Arhivele Statului, Iași, Fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, Dosar 71/1883, fila 4.
- Arhivele Statului, Dosar 185/1843, fila 8, *Dosarul Seminarului de la Mănăstirea Neamțu*.
- Arhivele Statului, Dosar 170/1861, fila 280, *Ministerul Cultelor din Moldova*.
- Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Fond Dosare generale, Dosar 1748/1879-1880./*Dosar 31/1873*, Arhivele Naționale Române, filiala Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei.
- *Dosar 71/1883*, fila 4, Arhivele Statului, Iași, Fond M. M. S.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară, Arhiva Iosif Naniescu, volumul VI, varia 1, f. 250.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte Rară, Documente istorice, Ministerul Cercetării și Inovării, dosar nr. 242.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc nr. 1809.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc nr. 2870.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc, nr. 1604.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc, nr. 543.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc nr. 1743.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc nr. 1702 sau Manuscrisul românesc nr. 1498.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscris românesc nr. 2910.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscris românesc nr. 2944.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscris românesc nr. 1599 din 1854.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscris românesc nr. 2494.

- Biblioteca Academiei Române, *Înalt Prea Sfințitul Iosif, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Acte privind istoria Mitropoliei Moldovei, 1840-1889*, fila 185 f. și v.
- Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară, Arhiva Iosif Naniescu, I ms-acte 88-110, f. 297.
- *Actele privitoare la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1885.
- *Adresa I. P. S. Iosif Naniescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, către Sfântul Sinod pentru Mănăstirea Neamț*. Tipografia Cărților bisericești, București, 1889.
- *Adresa I.P.S. Iosif Naniescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, către Sf. Sinod pentru Sf. Mănăstire Neamț, din 29 noiembrie 1888*, editată la Tipografia Cărților Bisericești, București, 1889.
- *Circulara Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Moldovei și Sucevei D. D. Iosif către protoiereii județelor eparhiei acestei Sante Mitropolii*, în „Revista teologică”, nr. 14/1885.
- *Circulara Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Primat al României către preacucernicii protoerei ai județelor eparhiei acelei Sante Mitropolii*, sub no. 1210 din 17 iunie 1885, în „Revista teologică”, nr 15/1885.
- *Cuvânt funebru pentru răposatul întru fericire Chesarie, Episcopul Buzăului, răposat la 30 noiembrie, anul 1846, spus la pomenirea de 40 de zile de Ierodiaconul Iosif Naniescu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr 1/1892-1893.
- *Cuvânt din partea școlarilor la înmormântarea d-lui Constantin Moroi, profesor la „Colegiul național „Sfântul Sava”, compus și pronunțat de Iosif Naniescu, atunci școlar, marți 15 aprilie 1847*, Tipografia Cărților bisericești, București, 1892.
- *Discurs ținut în Senat în zilele de 12 și 13 decembrie 1884*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 2/1884.
- *Discursul pronunțat de I. P. S. Mitropolit al Moldovei și Sucevei, D. D. Iosif Naniescu, în ședințele Senatului din 13 și 14 aprilie 1893, în chestiunea*

proiectului de lege intitulat Pentru îmbunătățirea soartei clerului mirean, Tipografia Cărilor bisericești, București, 1893.

- **NANIESCU, IOSIF**, *Kuvînt zisu la sfințirea Bisericii Monastirii Tîrgșorului Nou din județul Prahova*, Bukurești, 1857.
- IDEM, *Carte pastorală*, Iassy, 1882.
- IDEM, *Discursul Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Al Moldovei Și Sucevei, rostit în ședința Senatului de la 5 decembrie 1885*, în „Revista teologică”, nr. 45/1886.
- IDEM, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostrum Nifon, patriarhul Țarigradului*, corectată la tipar de Constantin Erbiceanu, București, Tipografia Cărilor Bisericesci, 1888.
- IDEM, *Discurs rostit de Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Moldovei și Sucevei, în Catedrala S-tei Mitropolii [a] Moldovei și Sucevei din Iași, în ziua de 3 iulie 1891, la înmormântarea marelui bărbat de stat Mihail Cogălniceanu*, București, Tipografia „Cărilor bisericești”, 1892.
- **IDEM**, *Istoricul pe scurt al începuturilor seminariilor în România*, Tipografia Cărilor bisericești, București, 1893.
- *Scurtă cuventare dzisă de I.P. Sfințitul Mitropolit al Moldovei și Sucevei D. D. Iosif Naniescu în ziua de 20 Maiu anul 1891, cu ocasiunea punerii pietrei fundamentale la noul edificiu al Seminarului Veniamin, ce se construște acum din nou lângă Mitropolie în Iași*, Tipografia Cărilor bisericești București, 1893.

Cărți și studii

- ADĂNILOAE, N, *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, Editura Cris Book Universal, București, 1998.
- IDEM, *România independentă*, în *Istoria românilor*, volumul VII, tomul I, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- ANGHELESCU, Constantin, *Contribuții la biografia Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1982.
- *Anul al treilea al Revistei teologice*, în „Revista teologică”, nr. 52/1886.

- ARĂPAȘU, Teoctist, *Mitropolitul Iosif Naniescu – 80 de ani de la mutarea sa către Domnul*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1982.
- ARON, Raymond, *L'age des empires et l'avenir de la France*, Editura Defence de la France, Paris, 1945.
- *Autocefalia Bisericii Române*, în „Deșteptarea”, numărul 1 din 1 ianuarie 1886.
- BARBU-BUCUR, Arhid. dr. Sebastian, *Anul nașterii Mitropolitului Iosif Naniescu. Argumente canonice și muzicale*, în „**Teologie și viață**”, nr. 1-2/2003.
- BARDIERU, Al., *Precizări privind biografia Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „**Mitropolia Moldovei și Sucevei**”, nr. 3-4/1972.
- BERINDEI, Dan, *Dezvoltarea culturală în perioada 1848-1878*, în „Istoria românilor”, volumul VII, tomul I, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Biblioteca Academiei Române, *Înalt Prea Sfințitul Iosif, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Acte privind istoria Mitropoliei Moldovei, 1840-1889*, fila 185 f. și v.
- *Biserica față cu societatea*, în „Deșteptarea”, numărul 21 din 30 iulie 1885.
- BÂRGĂOANU, Petru, *Respuns la cele zise despre religie în ziarul numit „Drepturile omului”*, în „Revista teologică”, nr. 19/1885.
- BILCIURESCU, Constantin St., *Monastirile și Bisericele din România cu mici notițe, istorice și gravuri*, Tipografia Cărților bisericești, București, 1890.
- BOBLUESCU, C. *Dealul lui Păun*, prefața de prof. univ. dr. Ion Solcanu, ediția fiind îngrijită de Gheorghe G. Mironescu, Casa editorială Demiurg Plus, Iași, 2015.
- BOLDUR, Alexandru, *Istoria Basarabiei*, București, 1993, p. 84; vezi și Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău, 1996.
- BRIGDE, R., R. BULLEN, *The Great Powers and the European State System, 1815-1914*, London, 1980.
- BUJOREANU, Ioan M., *Colecțiuni de legiuirile României vechi și noi*, București, 1873.

- BULAT, Toma C., *Mănăstirile pământene din Țara Românească, în epoca Regulamentului Organic (1831-1834)*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, nr. 9-10/1975.
- CAMARINO-CIORAN, Ariadna, *Les Academies princieres de Bucarest et de Iassy*, apud Ion Mitican, *Ulița Mare din demult uitate vremuri*, Editura Tehnopress, Iași, 2004.
- CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941.
- CHIFĂR, Nicolae, *Basarabia – pământ românesc*, în *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, Trinitas, Iași, 2000.
- CHIACHIR, Nicolae, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, 1987.
- CIOBANU, Ștefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Chișinău, 1992.
- *Clasificația în obiectul Religiei pe anii 1866/67 – 1872/73, făcută de Arhiepiscopul Iosif Naniescu, profesor de Religie în liceul „Matei Basarab” din București, în clasele I-IV gimnazială, păstrat în Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară, A. 530.*
- COCORA, Pr. Gabriel, *Episcopul Filotei al Buzăului, luptător pentru unirea Țărilor române*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, nr. 1-2/1959.
- IDEM, *Documente pentru biografia Mitropolitului Iosif Naniescu, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXVI, 1960, nr. 1-2.*
- IDEM, *Mitropolitul Iosif Naniescu și Buzăul*, în „*Glasul Bisericii*”, nr. 7-8/1968.
- CONSTANTINESCU, P., F. MARINESCU, *Cartea românească veche din Biblioteca Mitropolitului Iosif Naniescu, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, L, 1974, nr. 1-2/1974.*
- COSTESCU, Chiru C., *Colecțiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe începând de la 1866-1916, și aflate în vigoare la 15 august 1916*, Institutul de Arte Grafice, București, 1916.
- CRAINIC, Nichifor, *Zile albe, zile negre. Memorii*, ediție îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa editorială Gândirea, București, 1991.

- IDEM, *Puncte cardinale în haos*, ediție îngrijită și note de Magda și Petru Ursache, Editura Timpul, Iași, 1999.
- CRISTEA, Patriarhul Miron, *Cântare la inaugurarea Seminarului călugăresc de la Cernica*, în „Apostolul”, VI (1929), nr. 20.
- IDEM, *Note ascunse. Însemnări personale (1895-1937)*, ediție îngrijită, notă asupra ediției Maria și Pamfil Belțiu, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- *Cuvent pentru Școala și Biserica română, ținut în Catedrala metropolitană din Iași, la 26 iunie 1885, cu ocaziunea jubileului de 50 de ani de la înființarea Academiei române din Moldova, de P. S. S. Melchisedec, Episcopul Romanului*, în „Revista teologică”, nr. 17/1885.
- DAVID, Diac. P. I., *Mitropolitul Iosif Naniescu, milostivul, lesne-iertătorul și ctitorul-ierarh*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-3/1990.
- DEMETRESCU, Dragomir, *Causa insultelor la adresa religiunii*, în „Revista teologică”, nr.7/1885.
- IDEM, *Literatura religioasă română*, în „Revista teologică”, nr 34/1885.
- IDEM, *Misiunea învățământului religios*, în „Revista teologică”, nr. 9/1885.
- IDEM, *Serbarea jubileului semi-secular al învățământului înalt din Moldova, în zilele 26 și 27 iunie 1885*, în „Revista teologică”, nr. 15/1885.
- IDEM, *Majestatea sa Regele în Iași*, în „Revista teologică”, nr. 28/1885.
- *Din localitate*, în „Deșteptarea”, numărul 10 din 15 mai 1886.
- *Din localitate*, în ziarul „Lupta”, numărul 129 din 4 iulie 1900.
- *Discurs, pronunțat de Ieromonahul Varlaam Răileanu în Biserica-catedrală a Sf. Mitropolii a Moldovei în ziua de 23 aprilie 1885, comemorarea Sf. Marelui Martir și Biruitor Gheroghe, patronul acestei Sf. Mitropolii*, în „Revista teologică”, nr. 6/1885.
- *Discursul lui C. Erbiceanu la înmormântarea Mitropolitului Iosif*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr 11/1902.
- DOBRESCU, Nicolae, *Studii de istoria Bisericii române contemporane*, vol. I: *Istoria Bisericii din România, 1850-1895*, București, 1905.
- *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, volumul IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1954.
- DRĂGHICESCU, D. *Din psihologia poporului român. Introducere*, Librăria Leon Alcalay, București, 1907.

- DRĂGOI, Pr. Eugen, *Documente privind istoria bisericească din nordul Dobrogei*, volumul I, editată de Episcopia Tulcii, în colaborare cu Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Tulcea, 2017.
- DRĂGUȘIN, Magistrand C., *Legile bisericești ale lui Cuza Vodă și lupta pentru canonicitate*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2/1957.
- DUDU, V., *Mitropolitul Moldovei Iosif II Naniescu și Academia Română*, Tipografia Alexandru Țerek, Iași, 1941.
- DURĂ, Pr. dr. Ioan V., *Sfințirea Sfântului și Marelui Mir în Biserica Ortodoxă Română. Secolele XVI-XIX*, în *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
- ERBICEANU, Constantin, *Câteva cuvinte asupra Școalei de psaltichie din Sf. Metropolie de Iași*, în „Revista teologică”, nr. 11/1885.
- IDEM, *Necesitatea predicei și a înființării Revistei teologice*, în „Revista teologică”, an I (1883-1884), nr. 1.
- IDEM, *Istoricul Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola*, Iași, 1885.
- IDEM, *Manuscrise vechi aflate în Biblioteca Sfintei Mitropolii a Moldovei*, în „Revista teologică”, nr. 4/1885.
- IDEM, *Manuscrise vechi aflate în Biblioteca Sf. Mitropolii a Moldovei*, în „Revista teologică”, nr. 6/1885.
- IDEM, *Discurs depre instrucțiune*, în „Revista teologică”, nr. 25/1885.
- IDEM, *Din biblioteca Seminarului Veniamin din Iași, unele din cărți ce se raportă la Școala greacă domnească din Iași ori au fost cărți de școală în seminarii*, în „Revista teologică”, nr. 51/1886.
- GALACTION, Gala, *La Vulturi*, Ed. Tineretului, București, 1972.
- GAȘPAR, Pr. Iustin, *Bibliografie a Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1982.
- GEORGESCU, Magistrand Ilie, *Studii și articole de istoria Bisericii Române în periodicele românești*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2/1958.
- GHEORGHIȚĂ, Ilie, *Două scrisori pastorale adresate de Mitropolitul Veniamin Costachi soborului călugăresc din Mănăstirea Neamț*, în „**Mitropolia Moldovei și Sucevei**”, nr. 5-6/1962.

- GIURESCU, C. C., *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966.
- GROSU, Prof. Nicolae, *Clerici moldoveni care au luptat pentru unire. Episcopul Melchisedec al Romanului, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1969.*
- HITCHINS, Keith, *România 1866-1947*, trad. de George G. Potora și Delia Răzdolescu, Ediția a II-a, București, 1998.
- HOGAȘ, C., *Opere*, ediție îngrijită, cu glosar, bibliografie și studiu introductiv de Constantin Ciopraga, Editura de stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- *Hristos a înviat!*, în „Deșteptarea”, numărul 8 din 15 april 1886.
- *Iași 1 oct. 1885*, în „Lupta”, numărul 106 din 2 octombrie 1885.
- *Iași 14 februarie 1886*, în „Deșteptarea”, numărul 4 din 15 februarie 1886.
- *Iași 28 februarie 1886*, în „Deșteptarea”, numărul 5 din 1 martie 1886.
- INDRECAN, Prof. Simona, *Iosif Naniescu. Viața și activitatea*, Editura Roma, Sibiu, 2013.
- *Interpelarea d-lui Mârzescu*, în „Lupta”, numărul 160 din 19/20 ianuarie 1887.
- IONESCU, Nae, *Teologia. Integral publicisticii religioase*, introducere și note de Dora Mezdrea, Ed. Deisis, Sibiu, 2003.
- IORGA, Nicolae, ***Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și muncă pentru cultură***, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912.
- IDEM, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1932.
- IDEM, Nicolae Iorga, ***Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor***, ediția a II-a, volumele I-II, Editura Gramar, București, 1995.
- IDEM, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, volumul II, Editura Saeculum I.O., București, 2016.
- JOANTĂ, Mitropolitul Serafim, ***Isihasmul. Tradiție și cultură românească***, Editura Anastasia, București, 1994.
- JUBILEU, I.P.S. Mitropolit Moldovei și Sucevei D.D. Iosif II Naniescu, 6 iulie 1900, ***Tipografia Dacia P. Iliescu & D. Grossu, Iași, 1901.***

- KIRIȚESCU, C., *Domnia regelui Carol I*, vol. I, București, 1941.
- KOGĂLNICEANU, M., *Tainele inimei. Scrieri alese*, ediție îngrijită, introducere și tabel cronologic de Dan Simionescu, Ed. Minerva, București, 1973.
- KREMnitz, Mite, *Regele Carol al României. O biografie*, ediție îngrijită de Ion Nuță și Boris Crăciun, Iași, 1995.
- *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, volumul I: 1866-1869, ediție și prefață de Stelian Neagoe, Scripta, București, 1992.
- MORARU, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000: Biserică, națiune, cultură*, volumul III, tomul I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2006.
- MANEA, Mihai Manea, Bogdan TEODORESCU, *Istoria românilor de la 1821 până în 1989*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994.
- MĂNUCĂ, Pr. Mihai, *Facultatea de Teologie din Iași. 1860-1864*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9-10/1960.
- MITICAN, Ion, *Ulița Mare din demult uitate vremuri*, Editura Tehnopress, Iași, 2004.
- MUNTEANU, Patriarh Nicodim, „Iosif cel Sfânt”, în Protos. Vasile Vasilache, *Iosif Naniescu, strălucit Mitropolit al Moldovei*, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1940.
- NĂSTASE, Gabriel, *Din moștenirea muzicală a Sfântului Ierarh Iosif Naniescu. Manuscrisul 340 din Biblioteca Mitropoliei Moldovei și Bucovinei*, Doxologia, Iași, 2018.
- NEGRUȚI-MUNTEANU, Ecaterina, *Moșiile mănăstirilor din Moldova închinare Locurilor sfinte, după o statistică alcătuită la 1848*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 7-8/1967.
- NICULESCU, Theofil S., ***Sfintele monastiri și schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni***, Editura Mănăstirea Vodița, Drobeta Turnu Severin, 2002.
- NIFON, Arhim., starețul Sfintei Mănăstiri Sinaia, *Monastirile din România, chestiuni privitoare la monastiri și la viața monahală*, Albert Baer, București, 1909.

- NONEA, Pr. Constantin, *Comemorarea Mitropolitului Iosif Naniescu, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea sa*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 10/1958.
- *O respectabilă întrunire de preoți*, în „Revista teologică”, nr. 13/1885.
- *Organisarea seminariilor*, în „Deșteptarea”, numărul 21 din 30 iulie 1885.
- PACU, M. N., *Asupra programei de Religie în școlile secundare*, în „Școala și Biserica”, nr. 8/1898.
- PAUL DIN ALEP, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, cuvânt înainte de Acad, Răzvan Theodorescu, Ed. Academiei Române, București 2014.
- PĂCURARIU, Mircea, *100 de ani de la înființarea Mitropoliei Ardealului*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 11-12/1964.
- IDEM, *90 de ani de la proclamarea Independenței de stat a României*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 5-6/1967.
- IDEM, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1997.
- *Păzitorii ortodoxismului*, în „Lupta”, numărul 161 din 21 ianuarie 1887.
- PÂRNUȚĂ, Gh., *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească în secolele XVIII-XIX*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
- *Petițiunea preoților din județul Neamț*, în „Deșteptarea”, numărul 4 din 15 februarie 1886.
- POCITAN, Arhiepiscopul Veniamin, „Sofron Vârnav”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XLIX (1931), nr. 1.
- POP, I. H., *Întâmpinare* în „Revista teologică”, nr. 19/1885.
- POPESCU, Oana-Mădălina, *Religiunea este temelia statului. Aspecte din activitatea didactică a lui Iosif Naniescu*, Doxologia, Iași, 2015. *Popii tot popi*, în „Lupta”, numărul 106 din 2 octombrie 1885.
- POPOVICI, Eusebiu, *Istoria bisericească universală, volumul IV*, ediția a II-a, Tipografia Cărților bisericești, București, 1928.
- PORCESCU, Pr. Scarlat., *Cleric iortodocși din Moldova, luptători pentru Unirea Țărilor române*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1959.

- *Preutul de mir și legea canonică de astăzi*, în „Deșteptarea”, numărul 7 din 1 april 1886.
- *Protestul preoților contra mișcării celor câțiva preoți congresiști*, în „Revista teologică”, nr. 18/1885.
- *Protestul călugărilor*, în „Deșteptarea”, numărul 10 din 15 mai 1886.
- RACU, Pr. Dr. Prof. Bogdan, *Sfântul Ierarh Iosif cel Milostiv, Mitropolitul Moldovei. Din file de istorie în pagini de Sinaxar*, Doxologia, Iași, 2018.
- *Bisericești*, în „Revista teologică”, nr. 8/1885, p. 61, coloana 1.
- *Sânțirea Mitropoliei Moldovei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 2/1887.
- SĂSĂUJAN, Mihai, *Biserica, națiune și putere de stat (secolele XVIII-XX). Contribuții documentare la istoria Bisericii Ortodoxe Române*; Editura Universității din București, București, 2013.
- SĂULESCU, A., *Biserica și morala*, în „Revista teologică”, nr. 10/1885.
- *Scopuri și fapte monahale*, în „Deșteptarea”, numărul 3 din 1 februarie 1886.
- *Seminariulu „Veniamin” din Iași*, în „Revista teologică”, nr. 42/1886.
- *Solemnitatea de mîne*, în „Liberalul”, nr. 89/1887.
- STANIDȚCHI, Arsenie, *Viața și nevoințele Înaltpreasfințitului Gavriil Bănulescu-Bodoni*, Editura „Lumina lui Hristos”, Chișinău, 2013.
- STOICESCU, Nicolae, ***Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova, București, 1974.***
- *Sumarele ședințelor Sfântului Sinod*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 6/1882.
- *Sumarele ședinței Sfântului Sinod*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 11/1886.
- ȘERBĂNESCU, Niculae, *150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza, 1820 - 20martie - 1970*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3-4/1970.
- IDEM, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul centenarului 1885-25 aprilie 1985*, în volumul *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
- ȘTEFĂNESCU, Episcop Melchisedec, ***Cronica Hușilor și a Episcopiei***, București, 1869.

- ȘTREMPEL, G., *Catalogul manuscriselor românești*, volumele I-IV., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978-1992.
- TEODORESCU, Pr. drd. Fluor, *Chestiuni de organizare bisericească în veacul al XIX-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2/1971.
- UDIȘTEANU, Arhimandrit Dionisie, *Ogor înțelenit*, colecție recuperată și îngrijită de Mircea Motrici, Ed. Mușatinii, Suceava, 2005.
- URECHIA, V. A., *Istoria școalelor de la 1800-1864*, tom. III, București, 1894.
- VASILE, Vasile, *Iosif Naniescu – reprezentant de seamă al muzicii psaltice* (II), în „**Muzica**”, anul V (1994), nr. 1.
- VASILACHE, Protos. V., *Iosif Naniescu, strălucit mitropolit al Moldovei*, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1940.
- VASILESCU, Coman, *Istoricul monastirilor închinat și secularizarea averelor lor. Contribuție la studiul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1932.
- *Vecernia de mercuri seara*, în „Liberalul”, nr. 90/1887.
- VERDEȘ, Pr. Ștefan, *Gavriil Musicescu. 125 de ani de la nașterea marelui muzician*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4/1972.
- VICOVAN, Pr. drd. Ion, *Un mitropolit de seamă al Moldovei, Iosif Naniescu*, în „Teologie și viață”, nr. 4-8/1991.
- **IDEM**, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volumul II, Trinitas, Iași, 2002.
- VIZANTI, Andrei, *Veniamin Costachi*, Iași, 1881.
- VLAD, Pr. dr. Sofron, *Din viața Mitropoliei ardeleni în cei 100 de ani de existență*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 11-12/1964.
- WOLTON, Thiery, *Roșu brun. Răul secolului*, în românește de Micaela Slăvescu, postfața ediției românești Stephane Courtois, editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 2001.
- *Ziua de 23 aprilie*, în „Liberalul”, nr. 90/1887./14 februarie 1886, în „Deșteptarea”, numărul 5 din 1 martie 1886.
- <http://ziarullumina.ro/osemintele-mitropolitului-iosif-naniescu-au-fost-scoase-din-mormant-105473.html/> accesat în 03/04/2017.
- <http://ziarullumina.ro/sfintii-si-sarbatorile-inchinatelor-in-viata-credinciosilor-76037.html>

- <https://w.w.w.historia.ro>, accesat în 10/04/2018.
- <http://basilica.ro/tag/sfantul-iosif-cel-milostiv>, accesat în /20/05/2018.
- <https://doxologia.ro/arhiepiscopia-iasilor/proclamarea-canonizarii-sfantului-iosif-cel-milostiv-razalai-republica-moldova>, accesat în /20/06/2018
- <https://www.infotour.ro/ghid-turistic/piete-si-zone-centrale/piata-spaniei-din-roma-3657>, accesat în /25/08/2018.